

Фізіологія системи

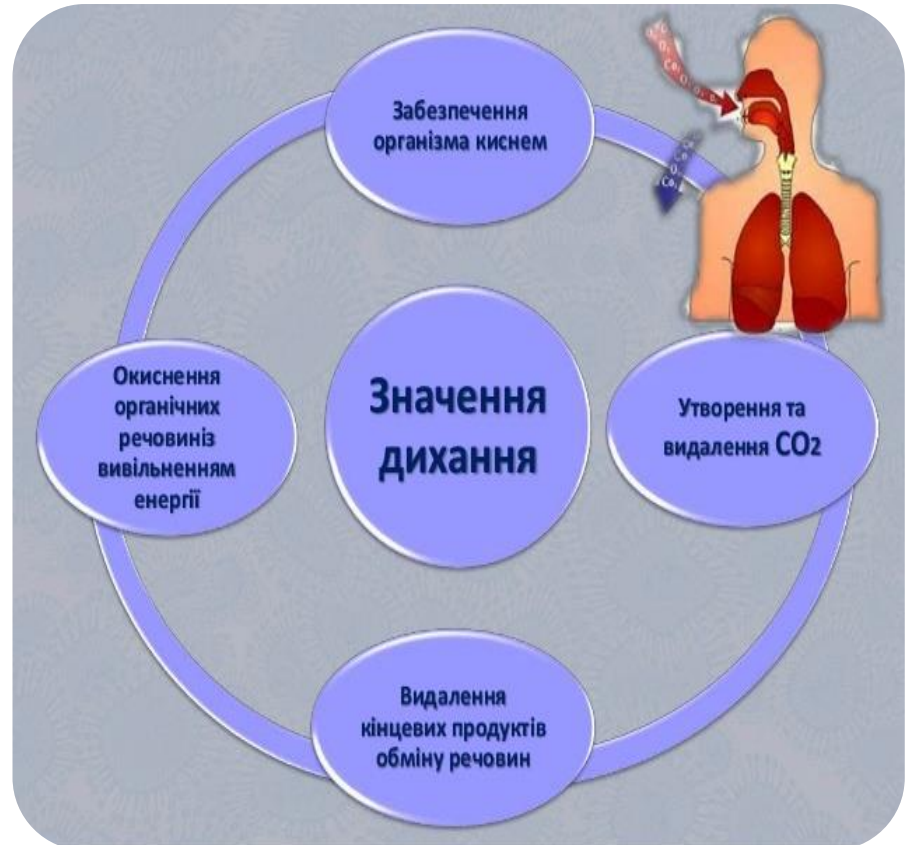
ДИХАННЯ

Проф. Весніна Л.Е.

Дихання –

сукупність процесів,
які забезпечують:

- надходження в організм O_2
- використання його в окисно-відновних процесах
- видалення CO_2 та інших кінцевих продуктів обміну речовин

Етапи дихання:

- **1. Зовнішнє дихання**, або вентиляція легенів - обмін газів між альвеолами легень і атмосферним повітрям
- **2. Обмін газів** у легенях між альвеолярним повітрям і кров'ю
- **3. Транспорт газів** кров'ю - процес перенесення O_2 від легенів до тканин, а CO_2 від тканин до легень
- **4. Обмін газів** між кров'ю капілярів великого кола кровообігу і клітинами тканин
- **5. Внутрішнє (тканинне) дихання** - біологічне окислення в мітохондріях

Функції дихальної системи

- **Обмін газів:** насичення киснем крові і виведення вуглекислого газу
- **Регуляція рН крові:** корекція рівня CO_2 крові карбонатною буферною системою
- **Формування голосу:** за рахунок руху повітря через голосові зв'язки
- **Нюх:** у порожнині носа відбувається контакт ворсинок нюхового нерва і молекул запаху
- **Терморегуляція:** зігрівання та охолодження тіла
- **Захист:** формування бар'єру на шляху мікроорганізмів

Зовнішнє дихання

- *Зовнішнє дихання*
(вентиляція легенів) -
процес газообміну між
атмосферним повітрям і
кров'ю легених
капілярів,
в результаті якого
відбувається
- *артеріалізація крові*
(підвищення напруги O_2 і
зниження CO_2 в крові),
- реалізується шляхом
чергування *вдишу*
(*inspiratio*)
і *видишу* (*expiratio*)

Інтенсивність газообміну

визначається:

- легеневої вентиляцією
- перфузією
- дифузією газів в
альвеоло-капілярній
мембрані

Анатомо - фізіологічним субстратом дихання є:

- *грудна клітка та дихальні
м'язи*
- *дихальні шляхи*
- *легенева тканина*

Дихальна система

Верхні
дихальні
шляхи

Носова
порожнина

Ротова
порожнина

Глотка

Органи
дихання

Легені

Нижні
дихальні
шляхи

Гортань

Трахея

Бронхи

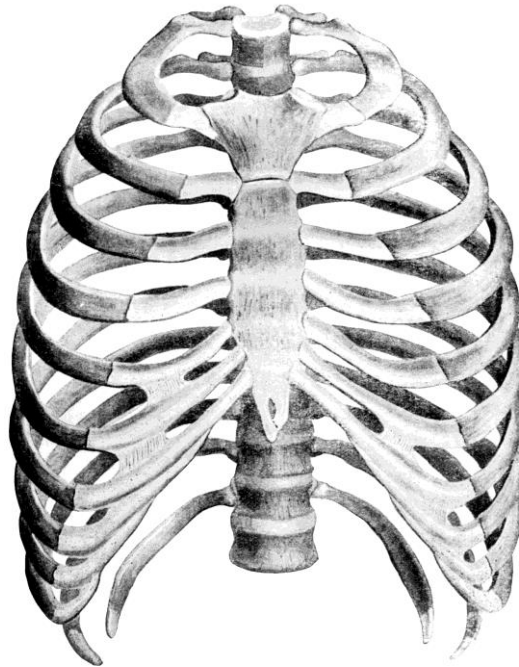

Глотка

Грудна клітка і дихальні м'язи

- *Грудна клітка* - пасивна кістково-хрящова основа, поєднана зв'язками
- в процесі вдиху розширюється за рахунок двох механізмів - *підняття ребер і сплющення діафрагми*

Ці механізми здійснюються за рахунок роботи дихальних м'язів, які діляться на *інспіраторні* і *експіраторні*

Інспіраторні м'язи:

- m. diafragmaticus
- m. intercostalis ext.
- m. interchondroicus int.

Експіраторні м'язи:

- m. intercostals internum

Основний інспіраторний м'яз - *діафрагма*
рух діафрагми забезпечує **70-80%** вентиляції легенів
у нормі діафрагма має форму купола, зверненого в бік грудної порожнини
під час спокійного вдиху купол діафрагми опускається вниз на **1,5-2 см**,
глибокого - до **10 см**

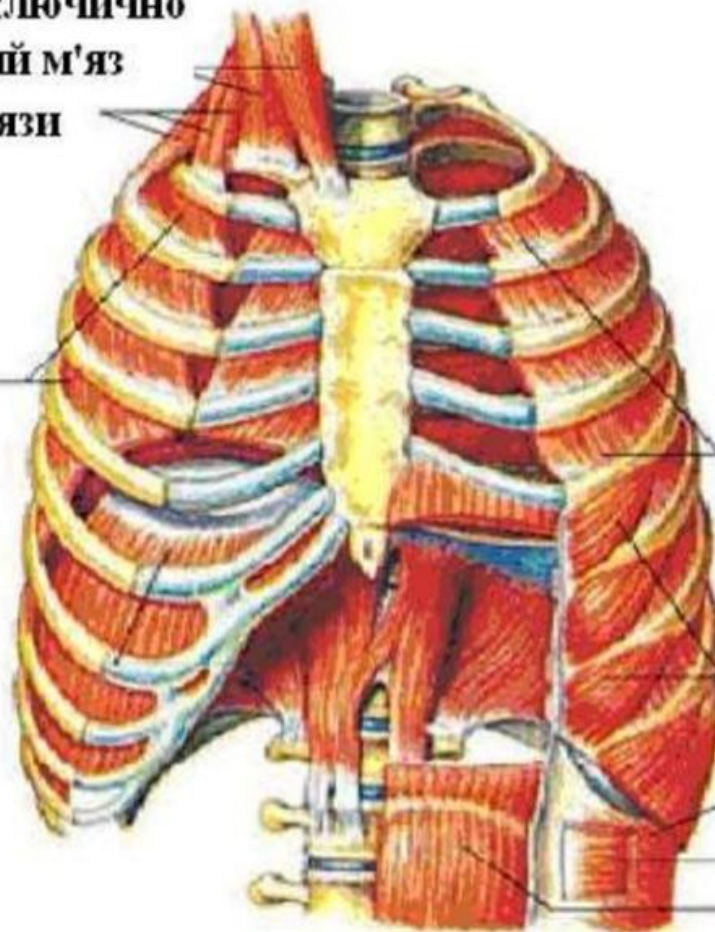

**М'ЯЗИ ВДИХУ
(ІНСПРАТОРНІ М'ЯЗИ)**

Грудинно-ключово-соскоvidний м'яз
Драбинчасті м'язи

Зовнішні
міжреберні
м'язи

Діафрагма

**М'ЯЗИ ВИДИХУ
(ЕКСПРАТОРНІ М'ЯЗИ)**

Внутрішні
міжреберні м'язи

Зовнішній косий
м'яз живота
Внутрішній косий
м'яз живота

Поперечний м. живота
Прямий м'яз живота

Повітроносні шляхи

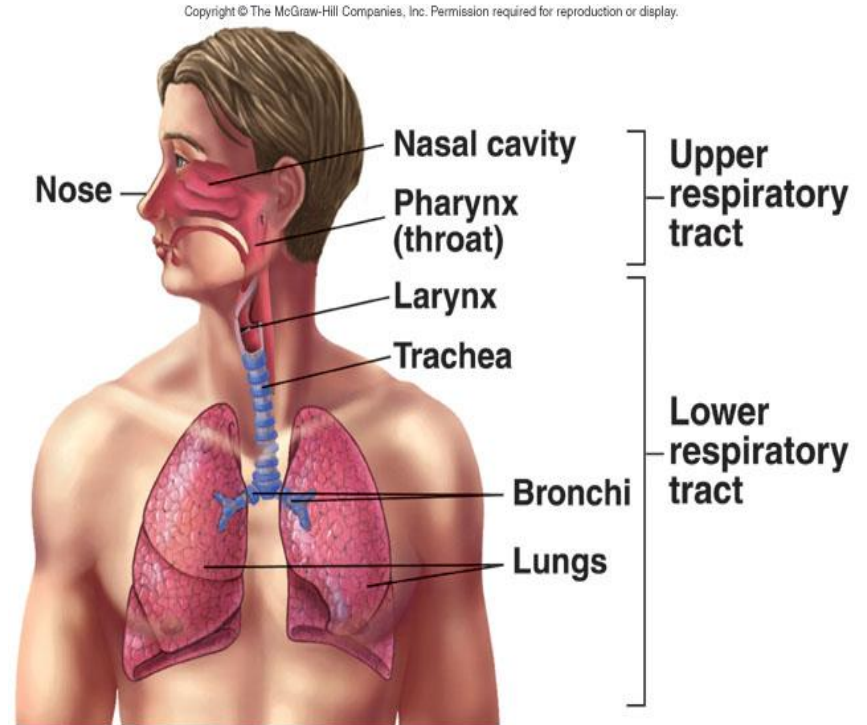
Дихальні шляхи починаються

верхнім відділом:

- ніс, додаткові пазухи носа
- євстахієві труби
- носоглотка
- ротова порожнина

Нижній відділ:

- гортань (багатошаровий пл. епітелій)
- трахея (багаторядний мерцат. епітелій)
- бронхи (багаторядний мерцат. епітелій)

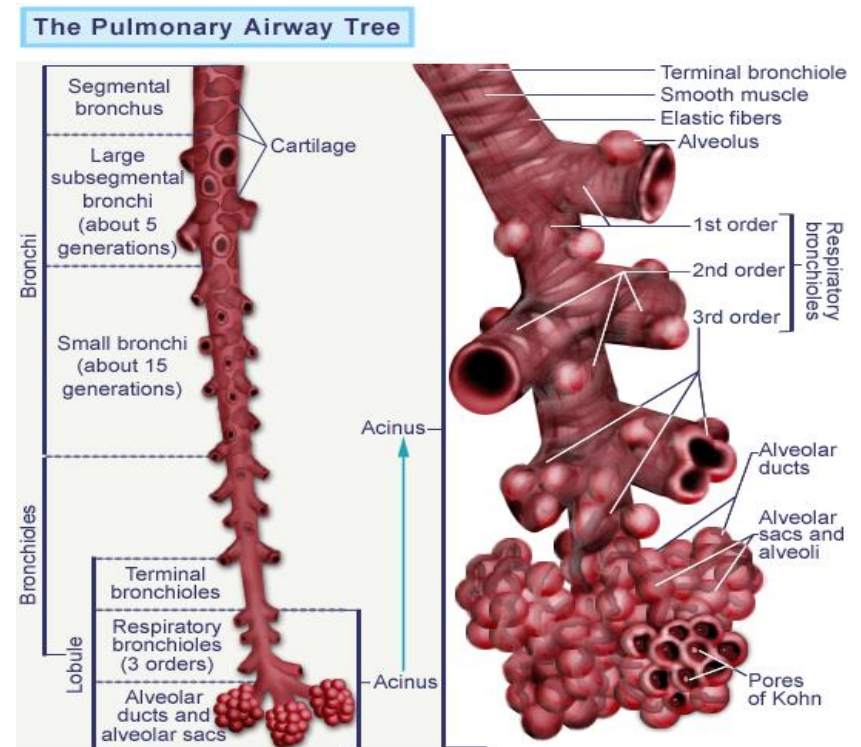

Бронхи діляться дихотомічно на 20-25 генерацій
Починаючи з 17 генерації на стінках бронхів виникають поодинокі
альвеоли (одношар. цил. епіт. з війками)

Функціональні зони:

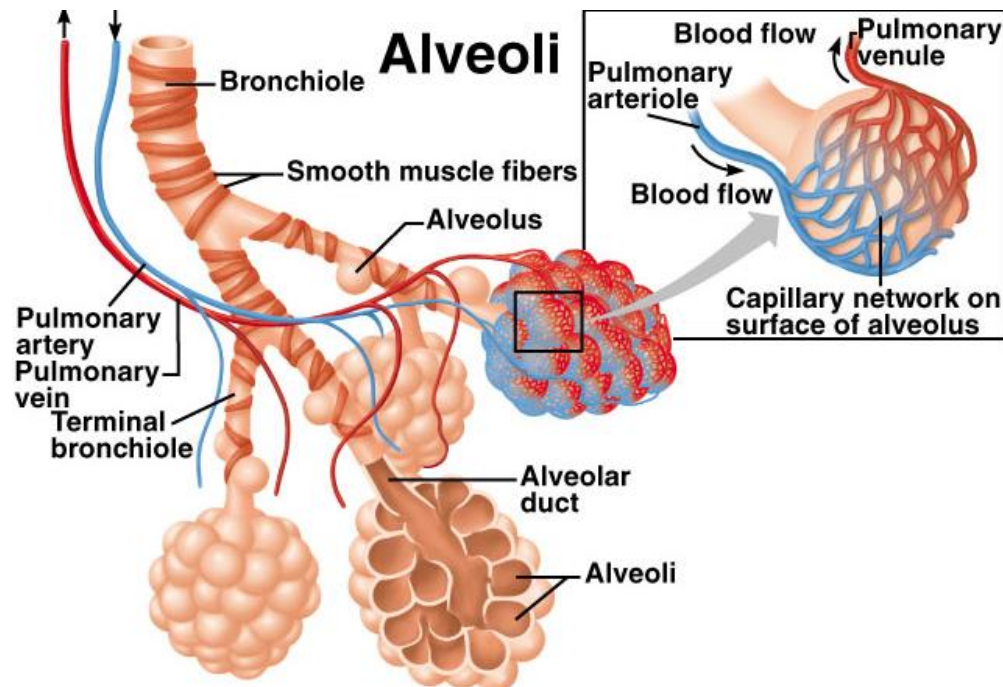
- **кондуктивна** (провідна)
зона - 1-15 генерації бронхів
- **транзиторна** (перехідна)
зона - 16-23 генерації
бронхів
- **дихальна** (респіраторна)
зона - альвеоли (близько 300
млн.)

Збільшення сумарного
перетину дихальних шляхів
з $2,5 \text{ см}^2$ в трахеї до
 $11\,800 \text{ см}^2$ в альвеолах

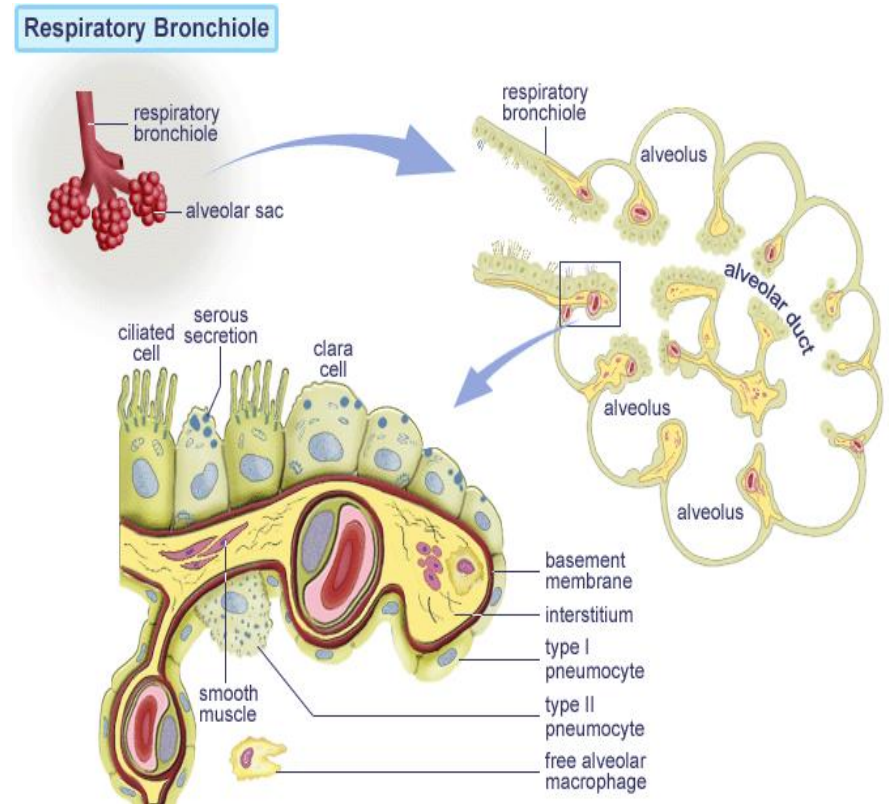
Легенева тканина

- Складається з **альвеол**, що утворюють навколо бронхіол функціональні одиниці - **ацинуси**, що групуються в часточки
- формування бронхіального дерева - **внутрішньоутробно**, ацинус розвивається протягом **усього життя**
- газообмін між кров'ю легених капілярів і повітрям легенів
- сумарна площа - 80 м², діаметр - 0,2-0,3 мм
- кожна альвеола оточена мережею капілярів для більшої площі контакту крові

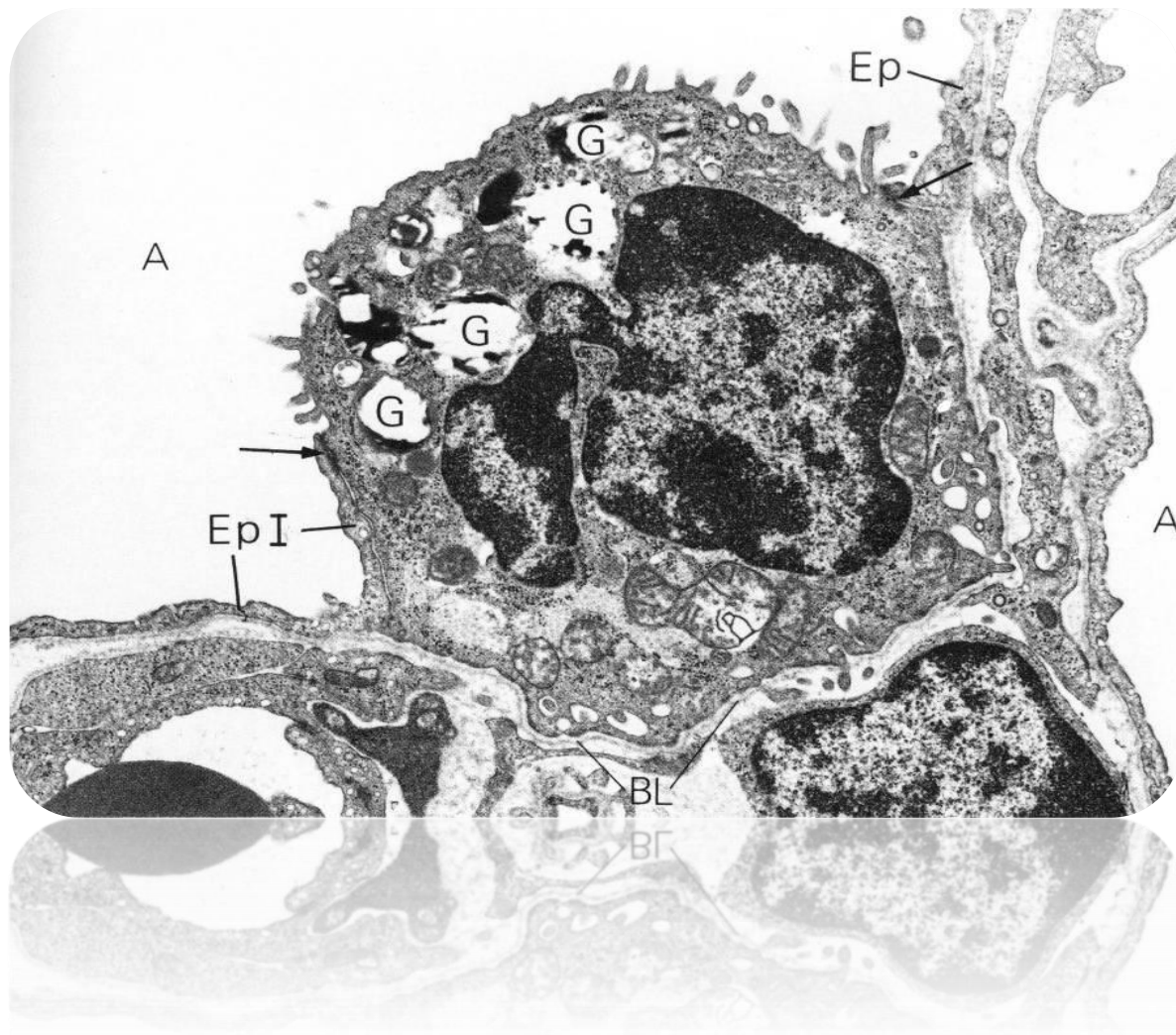

Альвеоли складаються з 2 типів епітеліальних клітин

- **Альвеолоцити I типу** - плоскі з великою подовженою цитоплазмою, прилягають до капілярів
- **Альвеолоцити II типу** - (зернисті пневмоцити) тонкі, містять цитоплазматичні включення продукують **сурфактант**
- Інші типи епітеліальних клітин:
  - **альвеолярні макрофаги легень**
  - **лімфоцити**
  - **плазматичні клітини**
  - **нейроендокринні клітини** (продукують поліпептиди і аміни)
  - **мастоцити** (містять гепарин, ліпіди, гістамін і протеази, які беруть участь алергічних реакціях)

Пневмоцити II типу з включеннями сурфактанта

Механізм вдиху

- У нормі дихальний цикл,
вдих: видих 1: 1,3
- перед вдихом тиск в легенях = атмосферному,
внутрішньоплевральний тиск
- 5 см вод.ст.
- імпульс від дихального центру
→ *скорочення інспіраторних*
м'язів → збільшення обсягу
грудної порожнини в трьох
напрямках - вертикальному,
сагітальному і фронтальному
- тиск в плевральній порожнині
збільшується →
- 8 см вод.ст.
- Завдяки адгезії між
парієтальним і вісцеральним
листочками плеври *легені*
розтягуються
- в альвеолах повітря
розріджується, *знижується*
альвеолярний тиск
- *градієнт тисків* ззовні
(атмосферний) і в альвеолах
(альвеолярний) → повітря
надходить по
трахеобронхіальних шляхах
в альвеоли → *вдих*
- тиск в альвеолах =
атмосферному

→

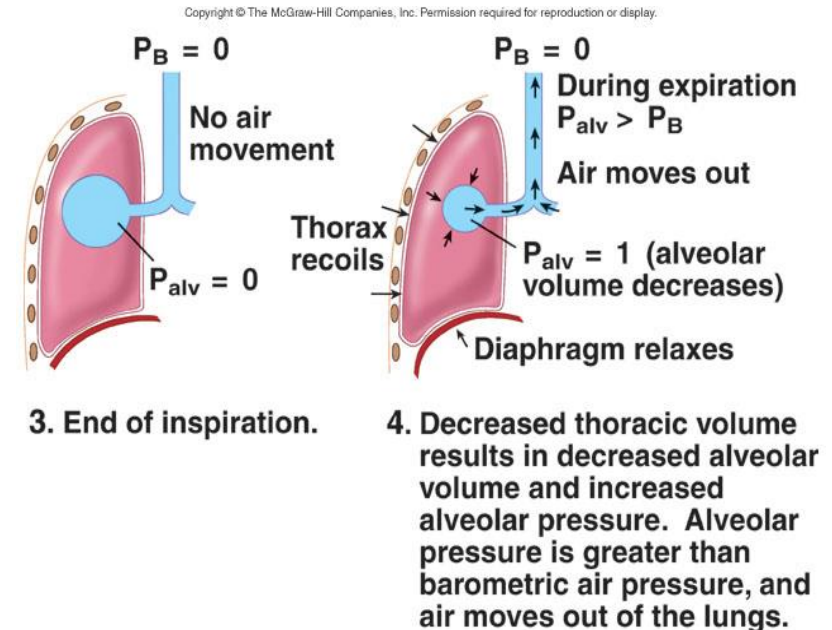
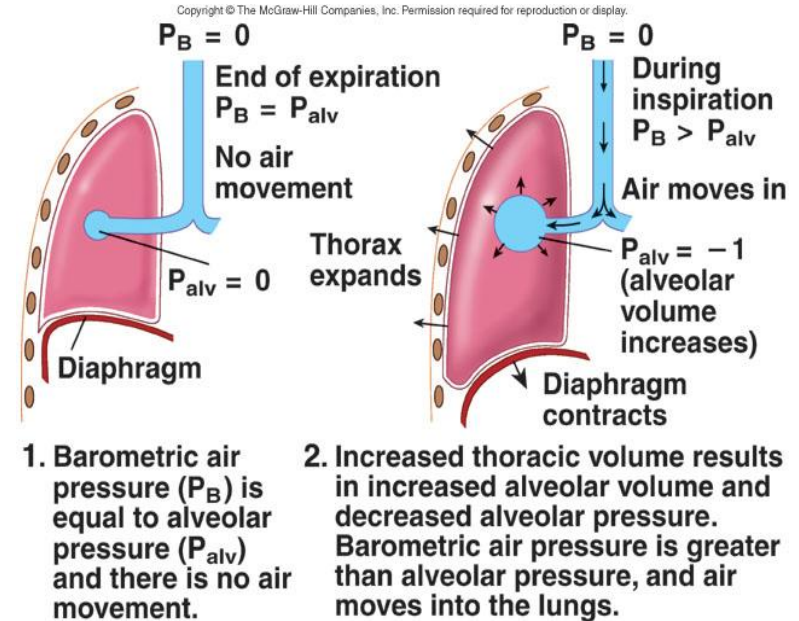

- Перехід від фази вдиху до видиху →
- **спокійний видих** –
- при розслабленні інспіраторних м'язів
- вага грудної клітки і нутрощів
- → обсяг грудної порожнини зменшується →

підвищується

внутрішньоплевральний тиск

- + **еластична тяга легень** повітря в альвеолах стискається, його тиск → вище атмосферного → **видих**
- видих закінчується при **рівновазі** еластичної тяги легень і тиску в плевральній порожнині

Легенева вентиляція

- ***Вентиляція легень*** - процес оновлення газового складу альвеолярного повітря, надходження O_2 і виведення надлишку CO_2
- вентиляція легень залежить від ***глибини дихання*** (дихального об'єму) і ***частоти дихальних рухів***
- вентиляція легень оцінюється по статичним і динамічним легневим об'ємам
- Використовують неінвазивні методи дослідження - ***спірометрії і спірографію***
- ***Статичні обсяги*** вимірюють при завершених дихальних рухах без обмеження їх швидкості
- ***динамічні*** - при проведенні дихальних рухів з обмеженням часу на їх виконання
- ***обсяги*** повітря, що надходять в легені, залежать від:
  - антропометричних даних
  - властивостей легеневої тканини
  - поверхневого натягу альвеол
  - сили, що розвивається дихальними м'язами

Газообмін в легенях і транспорт газів

Дифузія газів через аерогематичний бар'єр

Градiєнти парціального тиску газів:

Градiєнт парціального тиску між
атмосферним повітрям і тканиною для O_2

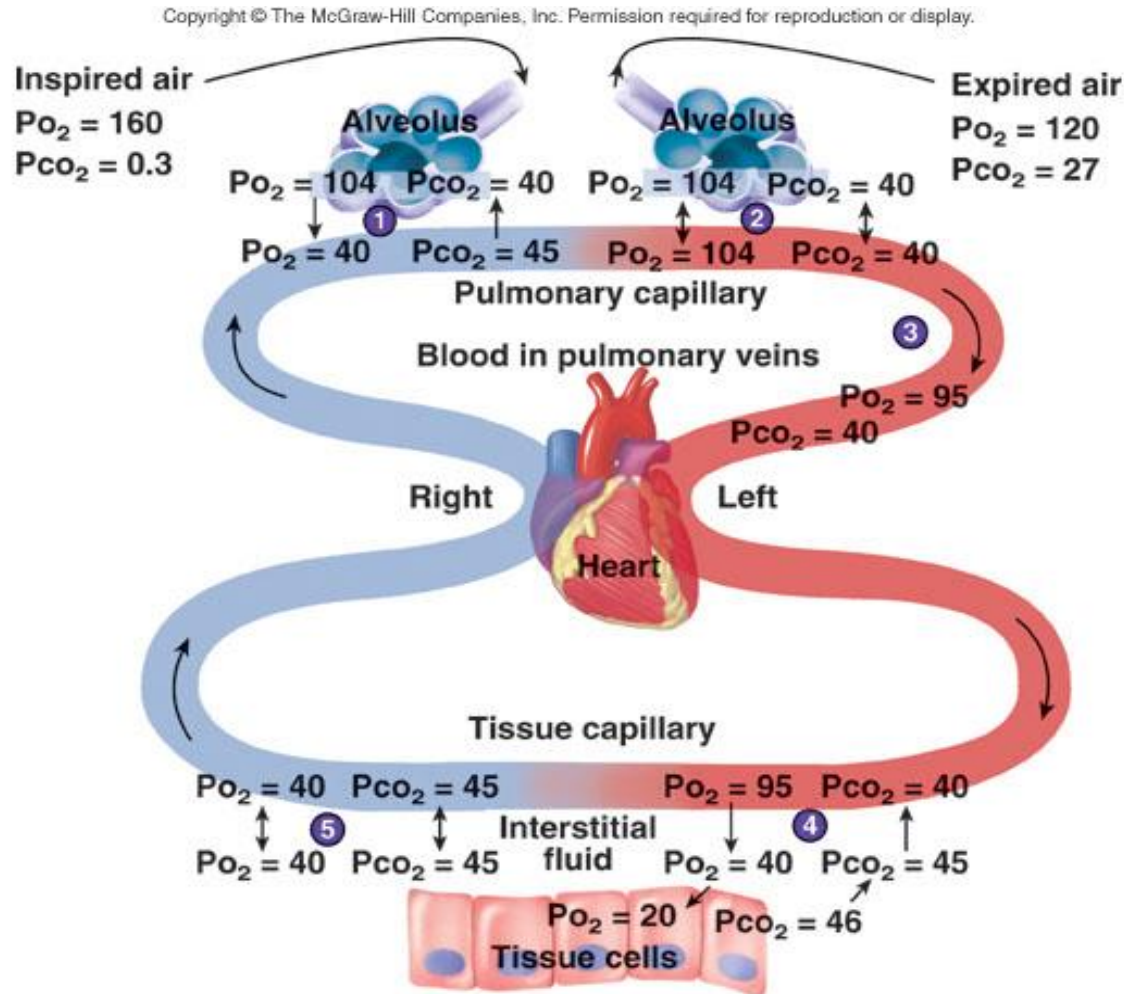
- 140 мм рт.ст.

атмосферним повітрям і тканиною для CO_2

- 60 мм рт.ст.

	<i>Повітря</i>	<i>Альвеоляр- не повітря</i>	<i>Венозна кров</i>	<i>Артеріаль- на кров</i>	<i>Клітини тканин</i>
O_2	159	102	40	96	10-15
CO_2	0,2	40	46	40	60

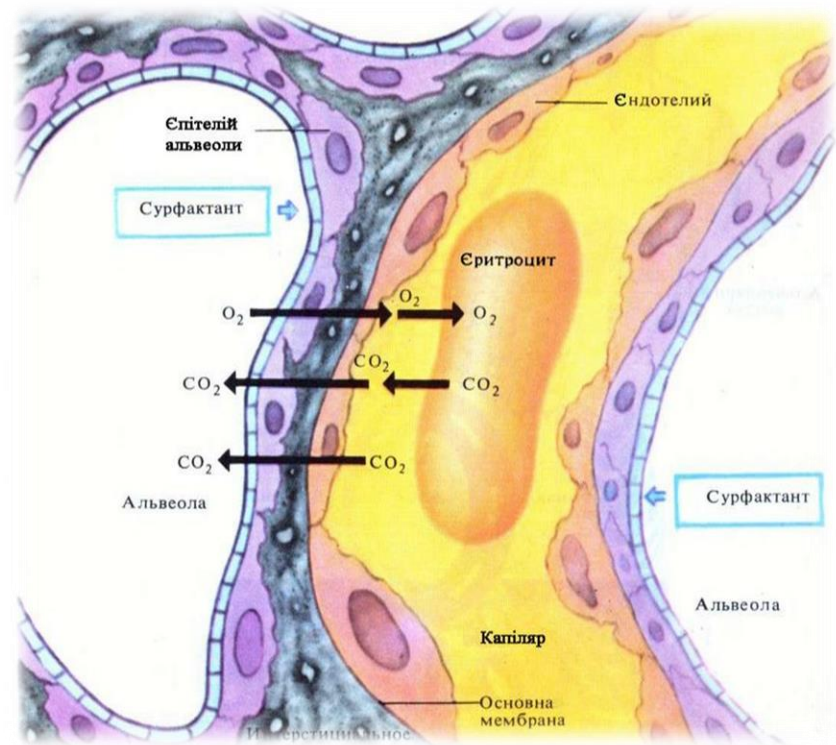
Градiєнти тискiв - рушiйна сила дифузiї O_2 i CO_2 i газообмiну в легенях
При однакових умовах CO_2 дифундує в 23 рази швидше, нiж O_2 ,
незважаючи на невеликий градиєнт парцiального тиску

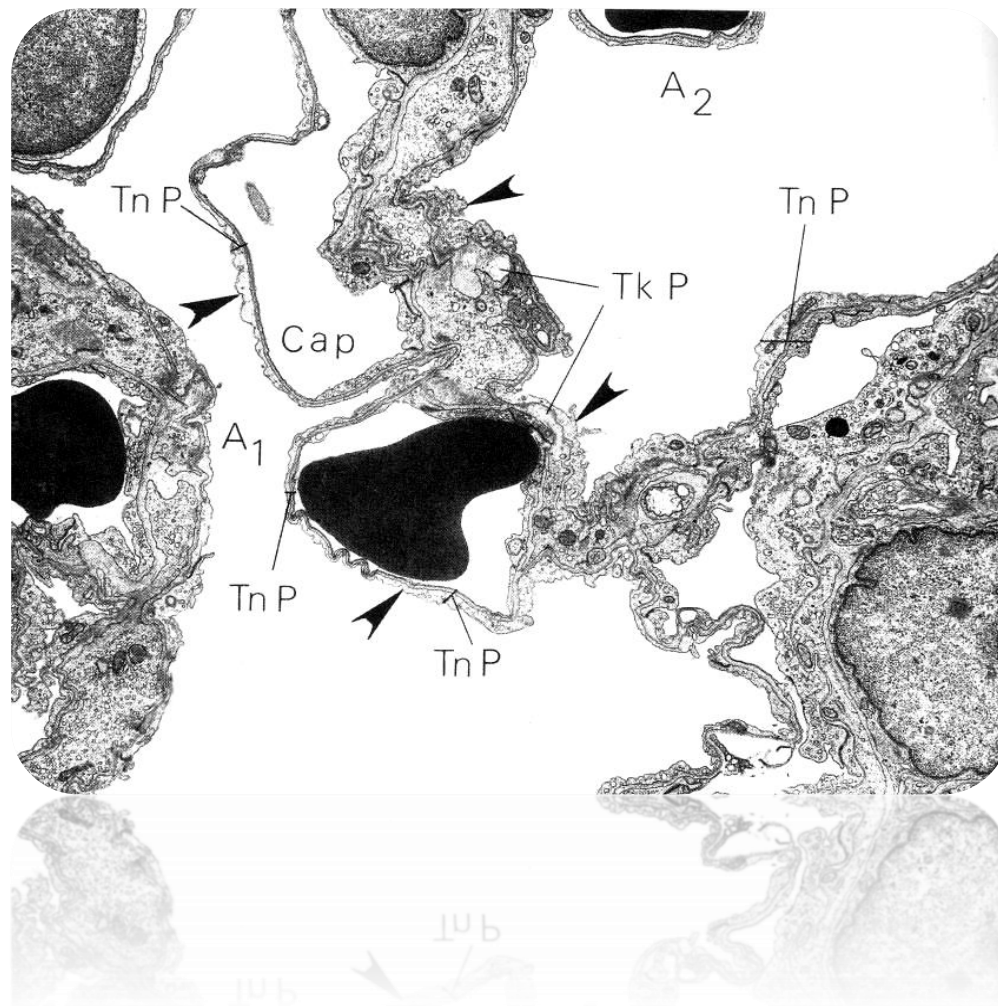
Дифузія газів відбувається через
аерогематичний бар'єр
(альвеоло-капілярну мембрану) :

- *плівка сурфактанту*
- *епітелій альвеоли*
- *інтерстицій*
(2 основні мембрани)
- *ендотелій капіляра*
- *шар плазми*

газообмін через
альвеолярно-
капілярну мембрану -
провідний **чинник**
забезпечення тканинного
метаболізму

Аерогематичний бар'єр

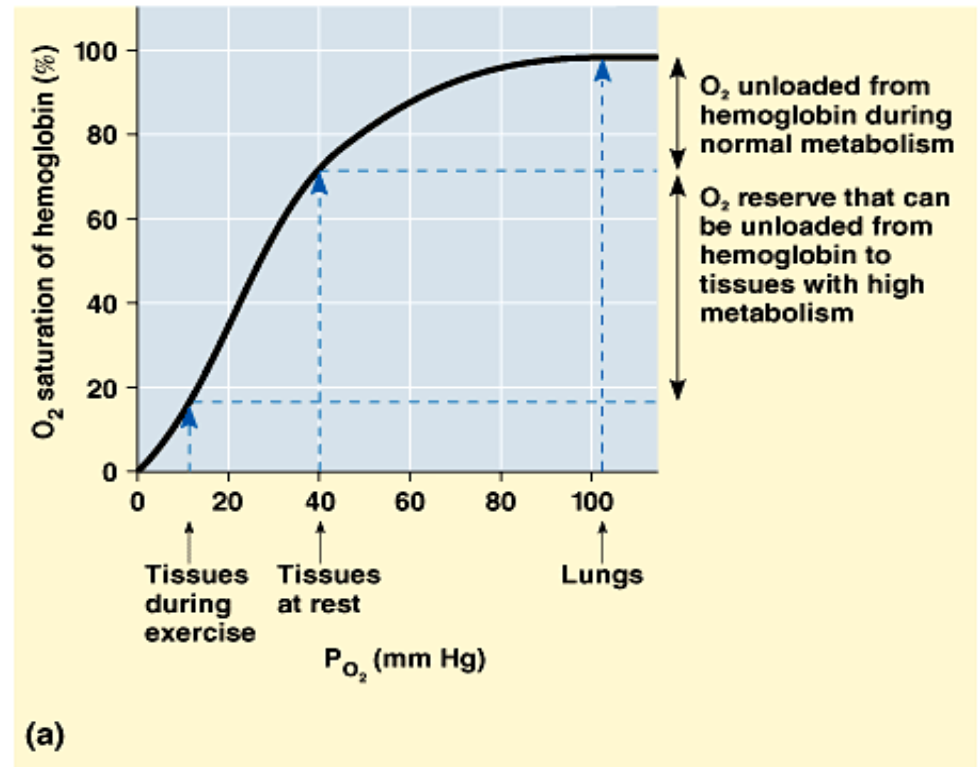

Газообмін і транспорт O_2

- Газообмін O_2 між альвеолярним повітрям і кров'ю забезпечується **концентраційним градієнтом кисню**
- градієнт O_2 в легенях
- *60 мм рт ст* —
фактор початкової стадії дифузії в кров
- транспорт O_2 здійснюється в фізично **розчиненому** і хімічно **зв'язаному з Hb**
- гемоглобін вибірково **пов'язує O_2 з утворенням оксигемоглобіну** в зоні високої концентрації O_2 (легені)
- і **вивільняє** його в ділянках зниженою концентрації (тканини)
- Перенесення O_2 залежить від двох властивостей гемоглобіну:
- 1) здатності змінюватися від відновленої форми **дезоксигемоглобіна**
до **окисленої** ($Hb + O_2 = HbO_2$)
з високою швидкістю (напівперіод 0,01 с) при нормальному PO_2 в альвеолярному повітрі
- 2) здатності **віддавати O_2** в тканинах ($HbO_2 = Hb + O_2$) в залежності від метаболічних потреб

Залежність ступеня
оксигенації Hb від
парціального тиску O_2 в
альвеолярному повітрі
графічно представляється
у вигляді **кривої
дисоціації
оксигемоглобіну** або
сатураційної кривої

Плато кривої
дисоціації характерно для
насиченою O_2
артеріальної крові,
крута **спадна**
частина кривої -
венозної крові в
тканинах

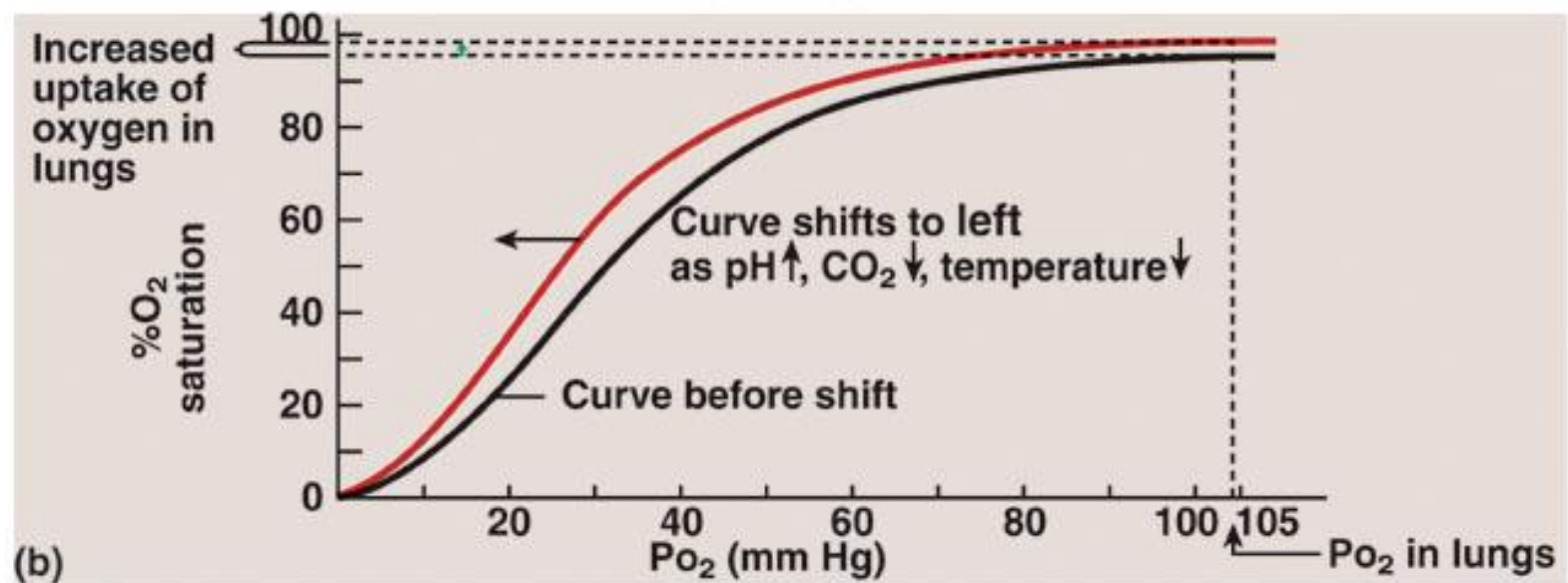
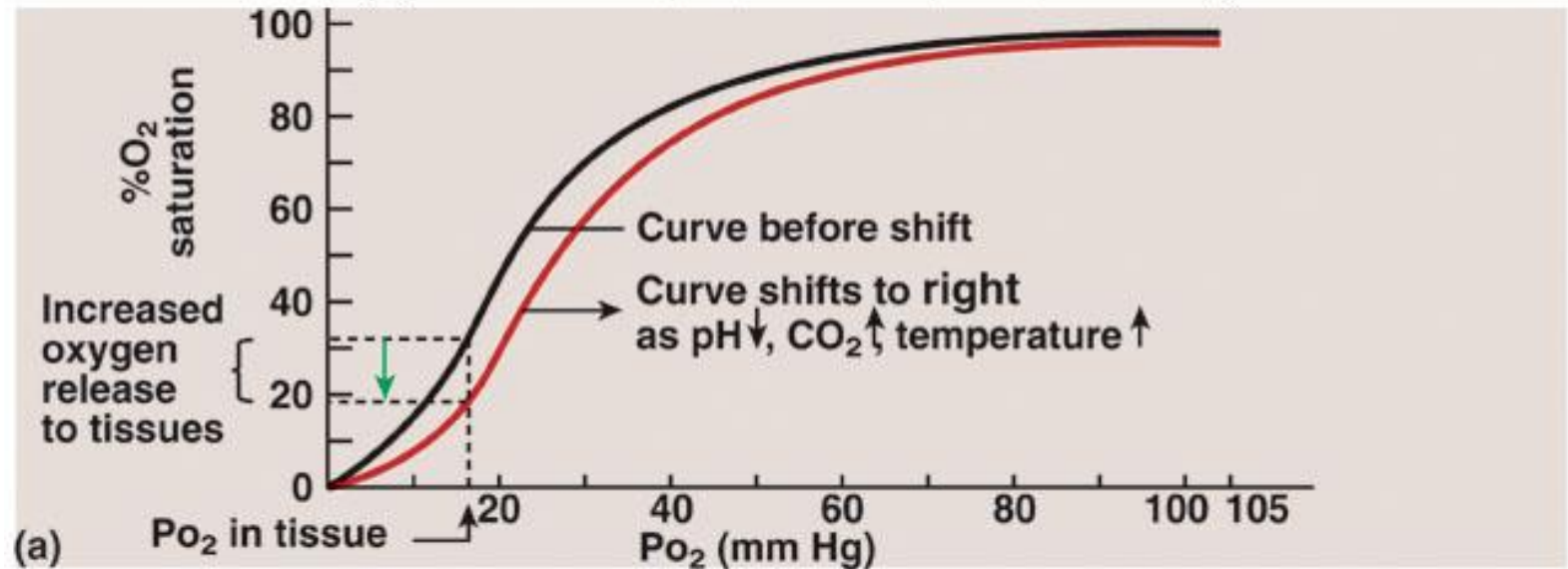
На спорідненість кисню до гемоглобіну впливають **метаболичні фактори**, що виражається у вигляді зрушень кривої дисоціації **вліво і вправо**

- Спорідненість Нв до кисню регулюється факторами метаболізму тканин:
- PO_2
- pH
- *температурою*
- внутрішньоклітинної концентрацією *2,3-дифосфоглицерата*
- Зрушення кривої **вправо** (зменшення спорідненості Нв до O_2) –
- *зменшення pH крові*
- *збільшення PCO_2*
- *зростання температури*
- *збільшення вмісту 2,3-дифосфоглицерата*

Зрушення кривої дисоціації **вліво** (підвищення спорідненості Нв до O_2) –

- *збільшення pH крові*
- *зменшення PCO_2*
- *зменшення температури тканин*
- *зменшення вмісту 2,3-дифосфоглицерата*

Вплив pH на криву дисоціації оксигемоглобіну називається «**ефектом Бора**»

- У капілярах легенів метаболічні фактори - основні регулятори зв'язування кисню гемоглобіном
- *рівень кисню*
- *pH і*
- *CO₂ в крові підвищують спорідненість гемоглобіну до кисню в легеневих капілярах*

В умовах тканин ці ж чинники *знижують спорідненість гемоглобіну до O₂* і сприяють переходу оксигемоглобіну в відновлену форму – *дезоксигемоглобін*

- В результаті O₂ по концентраційному градієнту надходить з крові тканинних капілярів в тканини організму

- Обмін O₂ між кров'ю і клітинами тканин здійснюється шляхом *дифузії*
- *концентраційний градієнт O₂ між артеріальною кров'ю (100 мм рт ст)*
- *і тканинами (40 мм рт ст) - 60 мм рт ст*

Зміни градієнта обумовлені вмістом O₂ в артеріальній крові і *коефіцієнтом утилізації O₂ (30-40%)*

Коефіцієнт утилізації кисню - відношення кількості кисню, яке віддається під час проходження крові через капіляри до кисневої ємності крові

Газообмін і транспорт CO_2

- Газообмін CO_2 між венозною кров'ю і альвеолярним повітрям в легенях йде по **концентраційному градієнту**
6 мм рт ст
(CO_2 в крові - 46 мм рт ст, в альвеолярному повітрі – 40 мм рт ст)
- Джерела CO_2 :
  - 1) CO_2 , розчинений в плазмі крові (5-10%);
  - 2) з гідрокарбонатів (80-90%);
  - 3) з карбамінових з'єднань еритроцитів шляхом дисоціації (5-15%)

- Для молекулярного CO_2 коефіцієнт розчинності в мембранах аерогематичного бар'єру більше, дифузія йде **швидше**
- за 1 з вирівнюються концентрації CO_2 на альвеоло-капілярній мембрані
- за половину часу капілярного кровотоку відбувається **повний обмін CO_2** через бар'єр
- реально рівновага настає повільніше, так як перенесення CO_2 і O_2 обмежується **швидкістю перфузії капілярів легких**

Гуморальна і нервова регуляція дихання

- Фізіологічна система регуляції дихання - *контур негативного зворотнього зв'язку*
- повітря надходить в альвеоли - для газообміну на *рівні альвеолярно-капілярної мембрани*
- рецептори реагують на *механічні подразники* (наповнення легенів) і *гуморальні* (PO_2 і PCO_2)
- інформація надходить в дихальний центр *довгастого мозку*, який передає нервовий імпульс до мотонейронів дихальних м'язів
- Збудження респіраторних мотонейронів - синхронне скорочення дихальних м'язів - створення повітряного потоку
- *гіпоксія і гіперкапінія* розпізнаються *хеморецепторами*,
- сигнали від них - в *дихальний центр* - підвищена імпульсація до респіраторних мотонейронів - *підвищення хвилиної вентиляції*
- артеріальна *гіпокапінія* - *зменшення вентиляції*

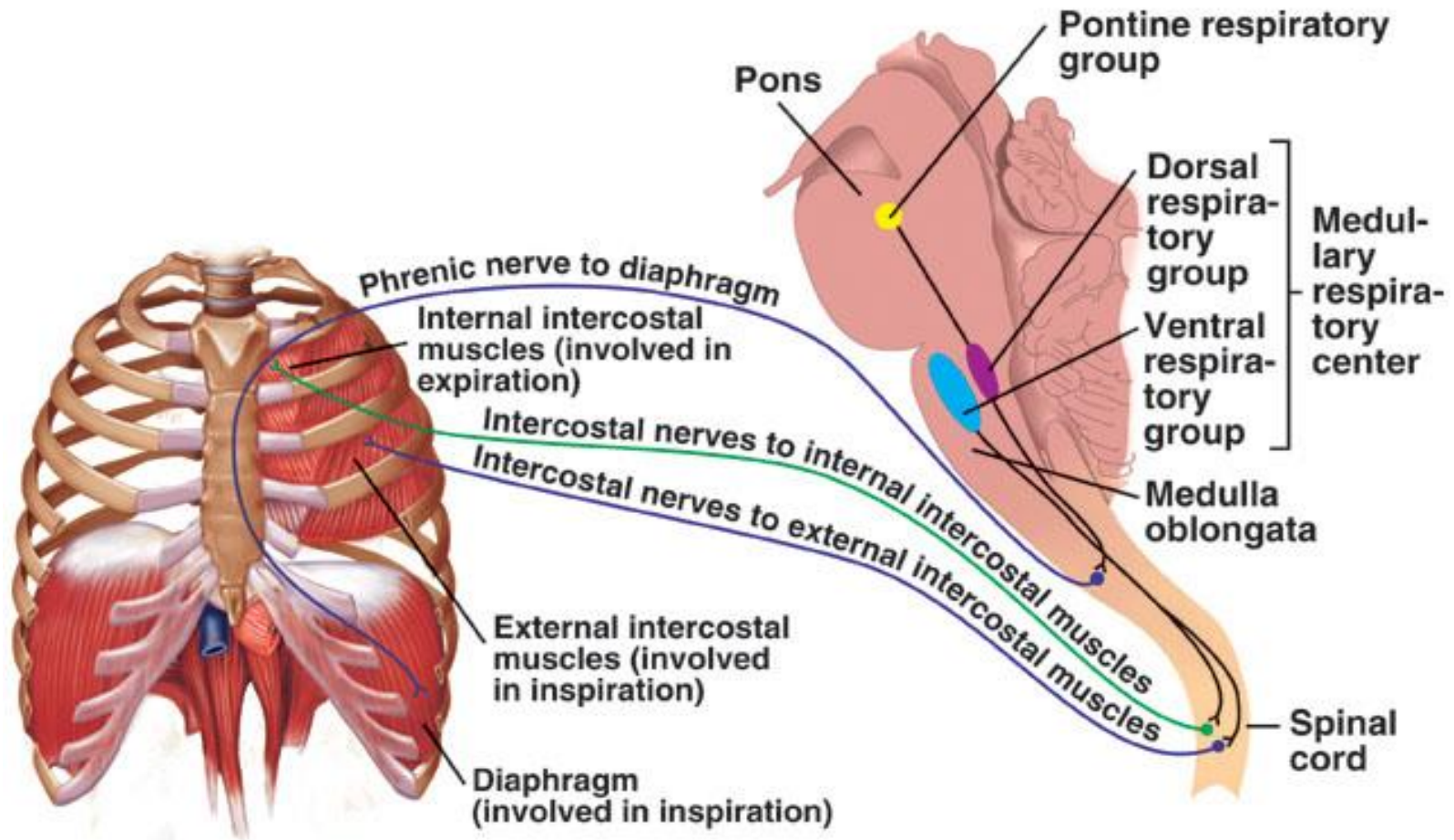
Дихальний центр

«Дихальний центр» - комплекс нейронів, розташованих на різних рівнях ЦНС і об'єднаних виконанням загальної функції -

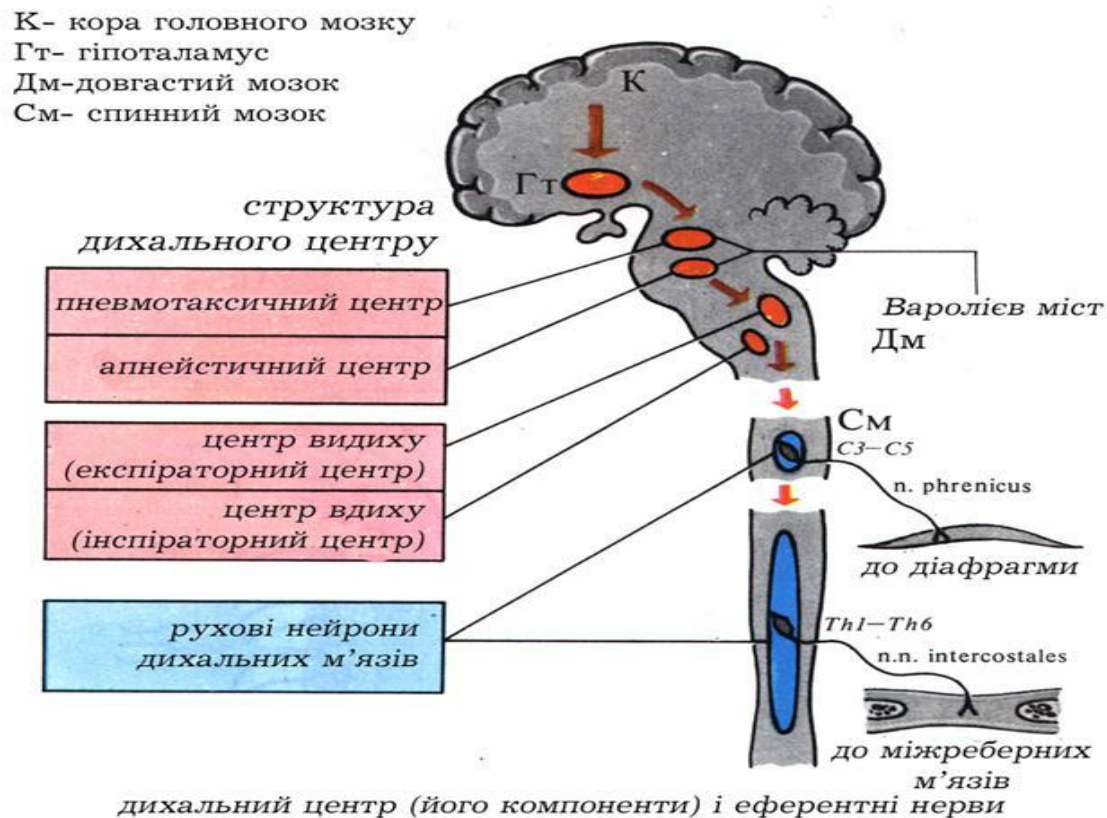
регулювання дихання

- (ритм і глибина дихання в залежності від стану організму і зовнішнього середовища)
- дихальний центр здійснює: **моторну функцію** - скорочення дихальних м'язів
- **гомеостатичну** - зміна характеру дихання при зрушеннях O_2 і CO_2

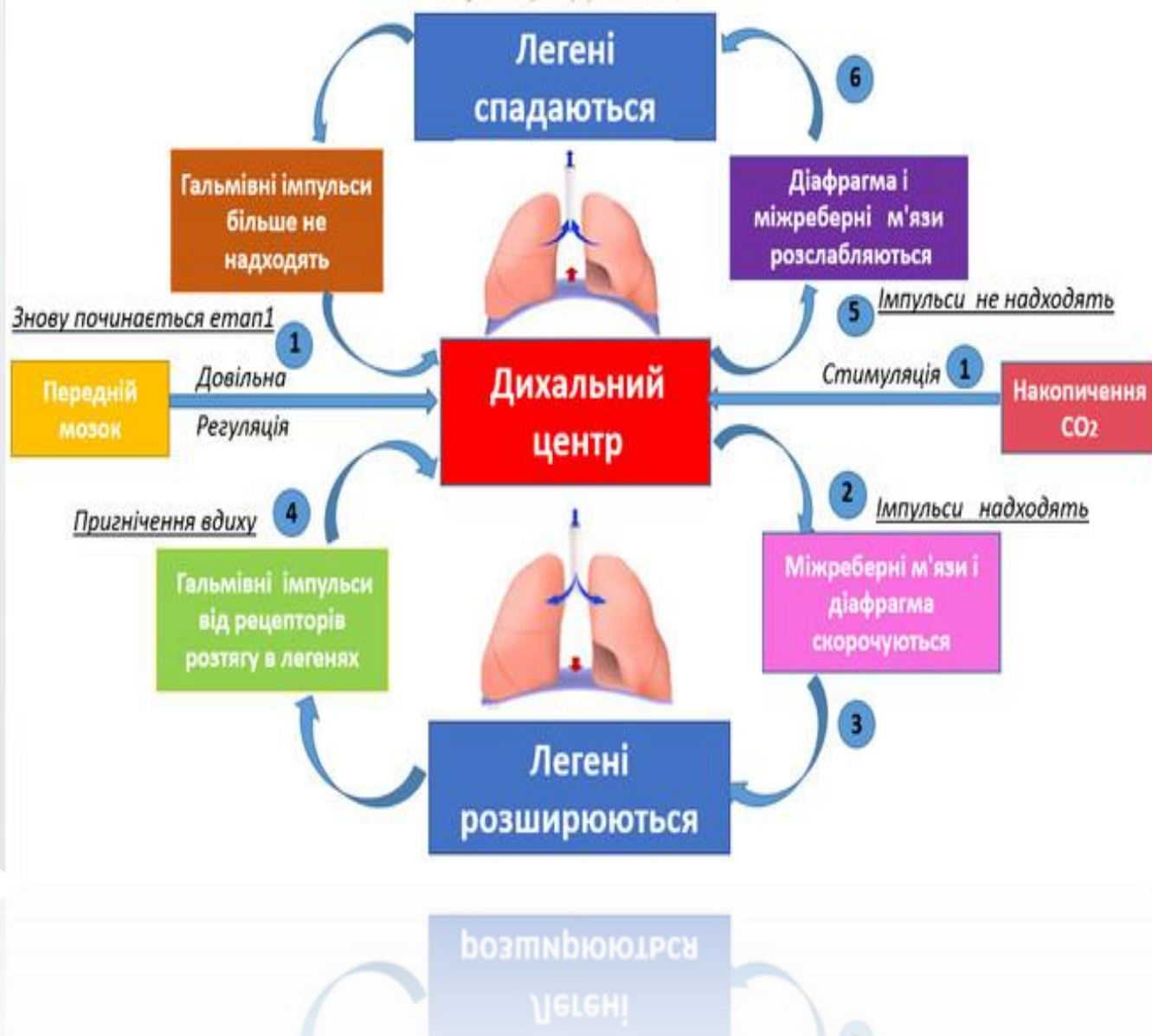
- **Рухова функція** реалізується генерацією дихального ритму і його патерну (тривалість вдиху і видиху, ДО, ХОД)
- **рухова функція:**
- адаптує дихання відповідно **до метаболічних потреб** організму
- і здійснює інтеграцію дихання з іншими функціями ЦНС
- **гомеостатична функція:**
- підтримує норму O_2 , CO_2 і pH в крові і позаклітинній рідині мозку
- регулює дихання при зміні температури тіла
- адаптує дихання до умов зміненої газового середовища (зниження і підвищення барометричного тиску)

- Виділяють:
  - *нижчий відділ ДЦ*, розташований в спинному мозку;
  - *робочий відділ ДЦ*, розташований в стовбурі мозку;
  - *вищий відділ ДЦ*, розташований в гіпоталамусі, підкіркових ядрах, корі великих півкуль

Регуляція дихання

Нижчий відділ ДЦ:

- Розташований у спинному мозку та представлений *нейронами передніх рогів сірої речовини спинного мозку*
- Мотонейрони діафрагмального нерву залягають на рівні **C III – C V,**
- мотонейрони інспіраторних міжреберних нервів – на рівні **Th II-VI,**
- експіраторних нервів – **Th VIII-X**
- Рухові ядра еферентних нервів викликають скорочення дихальних м'язів, але *не забезпечують регуляцію ритму дихання*

- Перерізка мозку між спинним і довгастим (відсутній зв'язок з вищерозташованими відділами) викликає
- *зупинку дихання,*

перерізка на рівні нижніх шийних сегментів викликає *припинення реберного дихання при збереженні діафрагмального*

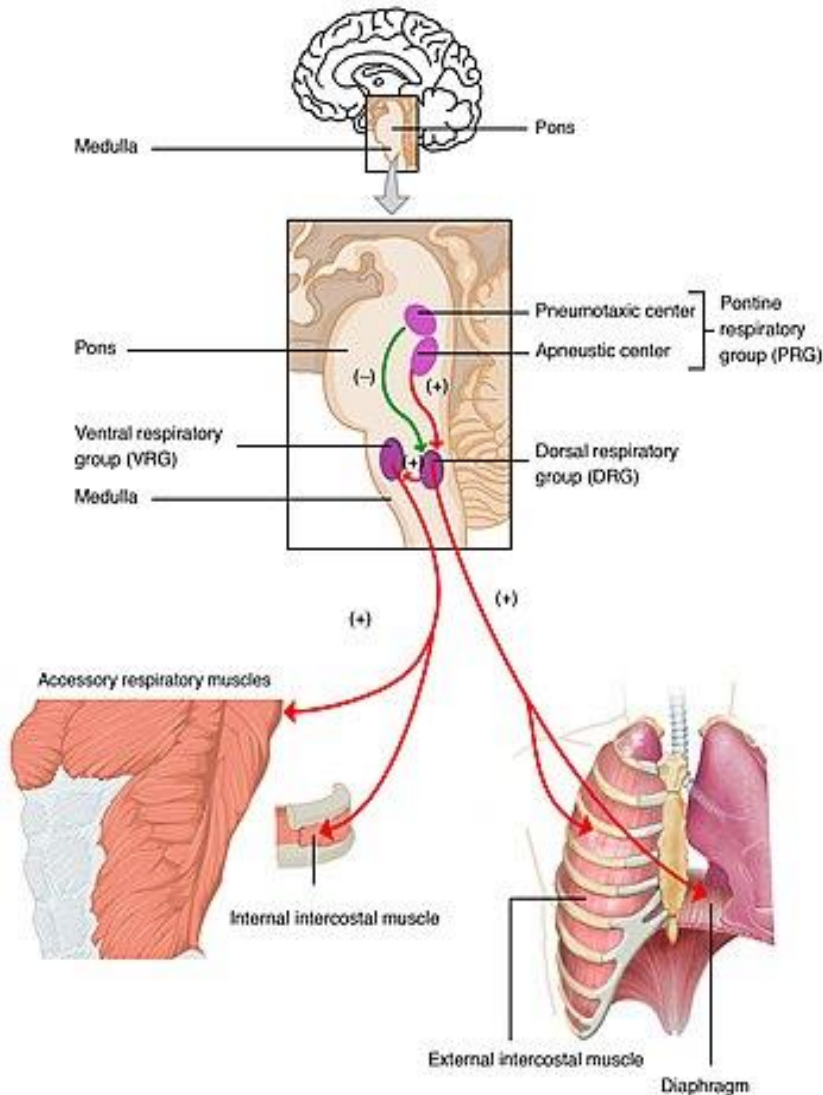
Робочий відділ ДЦ:

- *Робочий відділ ДЦ*, який формує *ритм дихання*, знаходиться на рівні стовбура мозку - на дні IV шлуночка в медіальній частині ретикулярної формації довгастого мозку і ділиться на два відділи:
- - *інспіраторний (центр вдиху)*
- - *експіраторний (центр видиху)*

- *Інспіраторні* дихальні нейрони формують *дорсальну групу* і розряджаються серією імпульсів в *фазу вдиху*
- вони дають нисхідні шляхи, які закінчуються на мотонейронах *діафрагмального нерва*
- нейрони інспіраторної групи здатні до *мимовільного періодичного збудження*, відповідають за *періодичність дихання* розряджаються незадовго до вдиху і під час вдиху

- **Експіраторні** дихальні нейрони формують **вентральну групу** і розряджаються в **фазу видиху**
- нисхідні волокна йдуть до мотонейронів **міжреберних і черевних м'язів**
- у вентральній групі знаходяться еферентні **прегангліонарні нейрони блукаючого нерва**, що забезпечують синхронні з фазами **дихання зміни просвіту дихальних шляхів**
- максимальна активність нейронів блукаючого нерва, що викликають підвищення тону гладких м'язів **повітроносних шляхів**, спостерігається
- в кінці видиху,
- мінімальна - в кінці вдиху

Вищий відділ ДЦ:

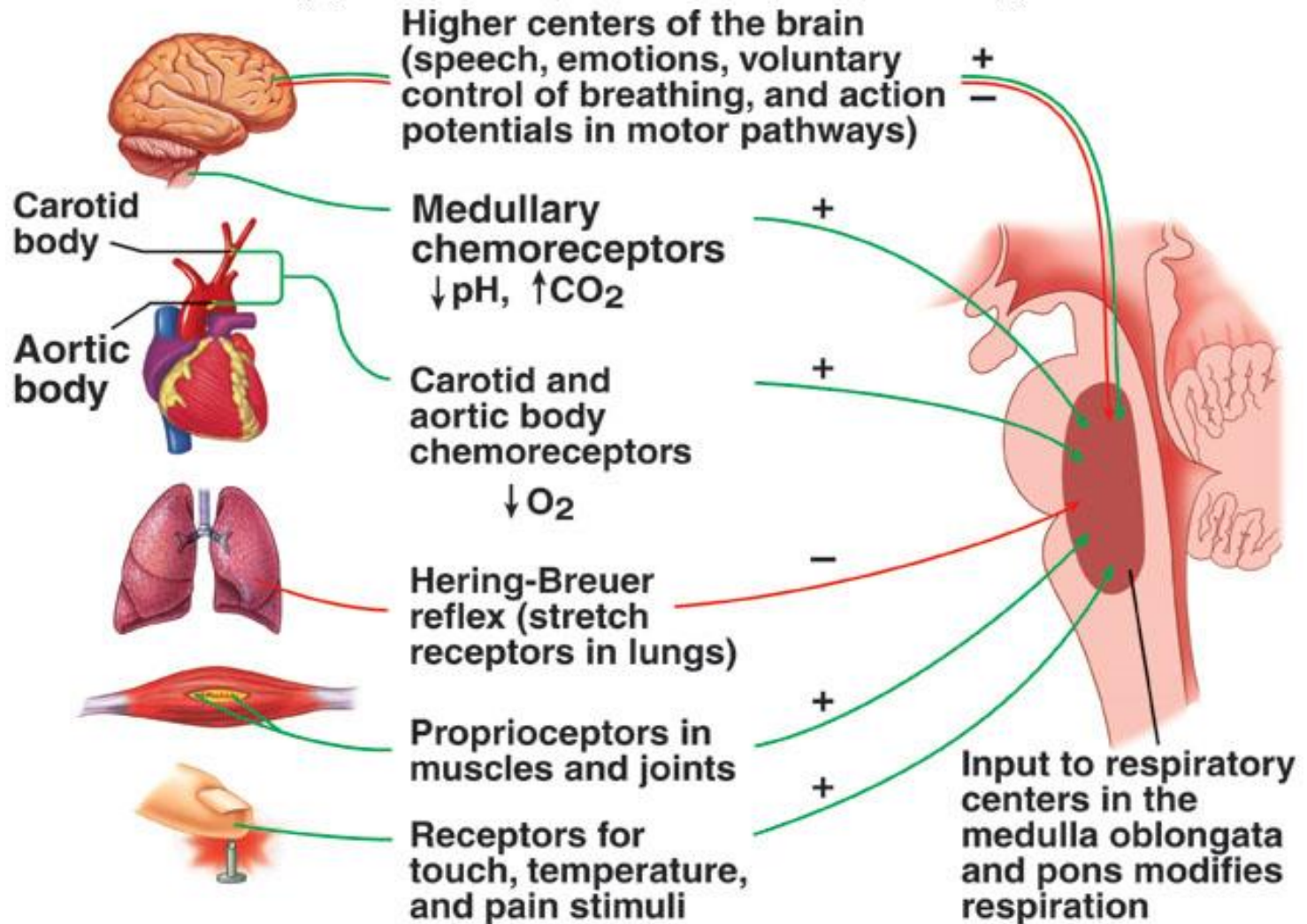
- ***тонке пристосування дихання до мінливих умов навколишнього середовища*** (проміжний мозок, гіпоталамус, кора великих півкуль)
- ***зв'язок з іншими вегетативними функціями*** (проміжний мозок, гіпоталамус і лімбічна система)
- зокрема:
- - при зміні обміну речовин і кровообігу,
- - при підвищенні температури тіла (5-6 дихальних рухів за хв при підвищенні t на 1°C),
- - при афективних станах (лють, переляк),
- - при больовому подразненні,
- - при подразненні терморецепторів шкіри
- Кора великих півкуль відіграє особливу роль в регуляції дихання - участь дихального апарату в мовоутворенні
- довільна до певних меж зміна ритму і глибини дихання
- затримка дихання на 30-60 сек
- На рівні кори формуються ***умовні рефлекси дихальної системи***

Гуморальна регуляція:

- У процесі життєдіяльності інтенсивність обміну речовин, споживання O_2 і виділення CO_2 безперервно змінюються
- легенева вентиляція завжди регулюється таким чином, щоб забезпечити обмін газів при *збереженні оптимального газового складу альвеолярного повітря і артеріальної крові*
- головним природним стимулятором ДЦ є парціальний тиск CO_2 в альвеолярному повітрі і артеріальної крові
- Підвищення парціального тиску CO_2 в спинномозковій рідині і крові стимулює ДЦ шляхом впливу на центральні хеморецептори, розташовані в довгастому мозку
- посилення дихальних рухів спостерігається при *зсуві рН в кислий бік*

Рефлекторна регуляція:

- Забезпечується ***власними і сполученими рефлексами*** дихальної системи
- ***власні рефлекси*** починаються і закінчуються в межах дихальної системи і починаються на:
  - ***механорецепторах*** легень
  - ***механорецепторах*** верхніх дихальних шляхів
  - ***пропріорецепторах***
- Рефлекторна регуляція дихання здійснюється завдяки зв'язкам нейронів дихального центру з механорецепторами дихальних шляхів і альвеол легень і рецепторів судинних рефлексогенних зон
- у легенях людини знаходяться наступні типи механорецепторів:
  - 1) ***ірітантні рецептори*** (швидко адаптуються) слизової оболонки дихальних шляхів
  - 2) ***рецептори розтягування*** гладких м'язів дихальних шляхів
  - 3) ***J-рецептори***

Дякую за увагу!